

UDK: 339.9:658.8

ZAMONAVIY IQTISODIYOTDA SAVDO XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISHNING INSTITUTSIONAL VA MOLIVAVIY MEKANIZMLARI

Sultansuynov P. A.

Qoraqalpogʻ davlat universiteti

Kirish. Zamonaviy iqtisodiyotning samarali ishlashi xizmatlar sektorining barqaror rivojlanishiga, xususan savdo xizmatlariga bevosita bogʻliq. Savdo xizmatlari - aholi va korxonalar uchun tovarlar aylanmasini taʼminlovchi, milliy daromad va bandlikni oshiruvchi muhim tarmoqdir. 2017-2024 yillar davomida xizmatlar sektori Oʻzbekiston Respublikasi yalpi ichki mahsulotidagi ulushi 41,6 % dan 47,4 % gacha oʻsdi, buning sababi xizmatlar, jumladan savdo xizmatlari segmentining jadal kengayishidir. InstitutSIONAL tizim iqtisodiyotni tartibga soluvchi qonunlar, reglamentlar, bozor infratuzilmasi va liberalizatsiya mexanizmlari orqali savdo xizmatlari sohasini qoʻllab-quvvatlaydi. Moliyaviy mexanizmlar esa bank kreditlari, investitsiyalar, raqamli moliyaviy xizmatlar va davlat byudjeti orqali sohani rivojlantiradi. Rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda bu mexanizmlar savdo xizmatlari hajmini oshirishda, raqobatni kuchaytirishda va xizmat sifatini yaxshilashda muhim omil boʻlib xizmat qiladi. Savdo xizmatlarining iqtisodiy ahamiyati global miqyosda ham ortib bormoqda. Jahon savdosining yillik oʻsish surʼati 2025 yilda taxminan 7 % boʻlib, 35 trillion dollardan oshadi, bu esa global savdo xizmatlarining qay darajada faol ekanini koʻrsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotning maqsadi zamonaviy iqtisodiyotda savdo xizmatlarini rivojlantirishdagi institutsional va moliyaviy mexanizmlarning samaradorligini tahlil qilishdir. Tadqiqot metodologiyasi adabiyotlar va mavjud ilmiy manbalarni oʻrganish, shuningdek, rasmiy milliy va xalqaro statistik maʼlumotlar asosida xizmatlar sektori hajmi va uning tarkibiy segmentlarini tahlil qilish orqali amalga oshirildi. 2017-2025 yillardagi koʻrsatkichlarning oʻsish va pasayish tendensiyalari aniqlanib, milliy va global statistik maʼlumotlar solishtirildi, bu Oʻzbekistonning xalqaro integratsiyadagi pozitsiyasini va raqobatbardoshlik darajasini baholash imkonini berdi. Shu bilan birga, davlat strategiyalari, reglamentlar va moliyaviy dasturlar savdo xizmatlarining rivojlanishiga taʼsiri tizimli tarzda oʻrganildi. Ushbu metodologiya savdo xizmatlarini rivojlantirishning institutsional va moliyaviy mexanizmlarini ilmiy asosda va tizimli tarzda tahlil qilish imkonini beradi.

Tahlil va natijalar muhokamasi. Oʻzbekiston Respublikasi Davlat statistika qoʻmitasi tomonidan eʼlon qilingan 2025 yil yanvar holatiga oid maʼlumotlarga koʻra, mamlakat xizmatlar sektorining umumiy hajmi 64 784,6 mlrd UZSni tashkil etib, yillik oʻsish surʼati 11,4 % ga teng boʻlgan. Shu jumladan, savdo xizmatlari sektori 10 295,2 mlrd UZS hajmga erishib, sektorda oʻsish surʼati 10,2 % ni tashkil qilgan. Ushbu koʻrsatkichlar xizmatlar sohasining Oʻzbekiston iqtisodiyotidagi strategik ahamiyatini va barqaror oʻsish tendensiyasini aniq tasdiqlaydi. Savdo xizmatlarining mamlakat ichidagi yalpi ichki mahsulotdagi ulushi va hajmining sezilarli oʻsishi, bir tomondan, ichki talabning kengayishiga, ikkinchi tomondan, ish oʻrinlarini yaratish va milliy daromadni oshirishga bevosita hissa qoʻshmoqda. Bundan tashqari, ushbu statistik maʼlumotlar xizmatlar sektoridagi moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishi, institutsional mexanizmlarning rivojlanishi va raqamli transformatsiya jarayonlarining ijobiy taʼsirini ham koʻrsatadi [1]. Natijada, savdo xizmatlari sohasining oʻsish surʼati nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirish, balki milliy iqtisodiy strategiyalarni amalga oshirish, bozor infratuzilmasini mustahkamlash va xalqaro raqobatbardoshlikni kuchaytirishga xizmat qiluvchi muhim indikator sifatida baholanishi mumkin.

1-jadval. Xizmatlar sektorining asosiy tarmoqlari boʻyicha koʻrsatkichlar (2025)

Xizmat turi	Hajmi (mlrd UZS)	Oʻsish, %
Savdo xizmatlari	10 295,2	10,2
Transport xizmatlari	13 162,4	8,7
Moliyaviy xizmatlar	11 864,5	13,2
IT va aloqa	5 312,2	21,6

Ushbu koʻrsatkichlar xizmatlar sektorining barcha segmentlarida barqaror va jadal oʻsish jarayonlari amalga oshayotganini ochiq-oydin koʻrsatadi [2]. Xususan, savdo xizmatlarining mamlakat iqtisodiyotidagi ulushi va hajmining sezilarli darajaga yetishi uning strategik ahamiyatini hamda iqtisodiy samaradorlikdagi muhim rolini mustahkam tasdiqlaydi. Bu oʻsish ichki talabni qondirish, ish oʻrinlarini yaratish, milliy daromadni oshirish va iqtisodiy barqarorlikni taʼminlashga bevosita hissa qoʻshadi. Shu bilan birga, savdo xizmatlarining kengayishi moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishi, institutsional mexanizmlarning rivojlanishi va raqamli transformatsiya jarayonlarining ijobiy taʼsirini ham aks ettiradi. Natijada, savdo xizmatlarining oʻsish surʼati nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirish, balki milliy strategik iqtisodiy maqsadlarni amalga oshirish, bozor infratuzilmasini mustahkamlash va xalqaro raqobatbardoshlikni kuchaytirishda muhim indikator sifatida baholanishi mumkin.

Quyidagi jadval va tahlillar global statistik maʼlumotlar asosida Oʻzbekiston Respublikasining savdo xizmatlari boʻyicha eksport va import hajmlarini koʻrsatadi. Bu maʼlumotlar mamlakatning xalqaro savdo faoliyatidagi tendensiyalarini, bozor integratsiyasi darajasini va savdo xizmatlari sohasining milliy iqtisodiyotdagi oʻrmini aniqlash imkonini beradi [3]. Shu bilan birga, eksport va import hajmlarining 2020-2024 yillar davomida jadal oʻsish tendensiyasini koʻrsatishi savdo xizmatlari sohasida global integratsiya jarayonlarining kuchayganini, ichki bozorning kengayib borayotganini va iqtisodiy salohiyatning oshayotganini tasdiqlaydi. Bu holat, oʻz navbatida, mamlakatning xalqaro savdo maydonida raqobatbardoshligini oshirish, xizmatlar sifatini yaxshilash va investitsion jozibadorlikni kuchaytirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, savdo xizmatlarini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlashda institutsional mexanizmlar strategik vosita sifatida muhim rol o'ynaydi. Davlat tomonidan ishlab chiqilgan strategiyalar, normativ-huquqiy bazalar va qonunchilik tizimi xizmatlar sohasidagi raqobatbardoshlikni oshirish, bozor infratuzilmasini mustahkamlash va xizmatlar sifatini barqaror ta'minlash imkonini yaratadi. Raqamli transformatsiya siyosati esa savdo xizmatlarining samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Onlayn savdo platformalari, elektron to'lov tizimlari, logistika va ma'lumotlarni boshqarish tizimlari orqali xizmatlarni tezkor va sifatli taqdim etish, iste'molchilar uchun qulaylik yaratish va ichki bozorni modernizatsiya qilish imkonini beradi. Moliyaviy institutlarning roli ham o'ziga xos strategik ahamiyatga ega: bank kreditlari, investitsiya jamg'armalari va boshqa moliyaviy resurslar orqali savdo xizmatlarining kengayishiga, yangi tarmoqlar va startap loyihalarining amalga oshirilishiga imkon yaratadi. Statistik ko'rsatkichlar moliyaviy xizmatlar sektorining o'sish sur'ati 13,2 % ni tashkil etishini tasdiqlab, bu savdo xizmatlarining raqobatbardoshligini oshirish va milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga bevosita hissa qo'shishini ko'rsatadi.

Institutsional va moliyaviy mexanizmlarning sinergiyasi esa savdo xizmatlari sektorining global bozor bilan integratsiyasini kuchaytiradi, ichki bozorni rivojlantiradi va innovatsion yechimlarni joriy etish imkonini beradi [4]. Shu orqali mamlakat ichki va tashqi talabni samarali qondirishi, raqobatbardosh mahsulot va xizmatlarni taklif qilishi, shuningdek, xizmatlar sohasida barqaror va uzluksiz iqtisodiy o'sishni ta'minlashi mumkin. Natijada, institutsional va moliyaviy mexanizmlar birgalikda savdo xizmatlarining iqtisodiy ahamiyatini oshirish, xizmat sifatini yaxshilash va milliy iqtisodiy strategiyalarni amalga oshirishda asosiy strategik rolni egallaydi.

2-jadval. O'zbekiston eksport va import xizmatlari (million USD)

Yil	Eksport	Import
2020	1 697	3 562
2021	2 289	4 997
2022	4 307	7 310
2023	5 417	8 139
2024	6 524	10 428

So'nggi yillarda O'zbekiston Respublikasining savdo xizmatlari sektori barqaror va jadal rivojlanish tendensiyasini namoyish etmoqda. Xususan, 2020-2024 yillar davomida mamlakatning eksport va import xizmatlari hajmlari sezilarli darajada o'sib, global savdo integratsiyasi jarayonlarining mustahkamlanayotganini, shuningdek, ichki bozorning kengayib borayotganini va iqtisodiy salohiyatning ortayotganini aniq ko'rsatdi [5]. Bu o'sish nafaqat milliy iqtisodiyotning strategik drayveri sifatida xizmat qiladi, balki savdo xizmatlarining ichki talabni qondirish, ish o'rinlari yaratish va milliy daromadni oshirishdagi rolini ham mustahkamlaydi.

Savdo xizmatlarini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlash jarayonida institutsional mexanizmlar asosiy strategik vosita sifatida namoyon bo'ladi. Davlat tomonidan ishlab chiqilayotgan strategiyalar, normativ-huquqiy bazalar va qonunchilik tizimi xizmatlar sohasida raqobatbardoshlikni oshirish, bozor infratuzilmasini mustahkamlash va xizmatlar sifatini barqaror darajada ta'minlash imkonini yaratadi [6]. Shu bilan birga, raqamli transformatsiya siyosati savdo xizmatlarining samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Onlayn savdo platformalari, elektron to'lov tizimlari, logistika va ma'lumotlarni boshqarish tizimlari xizmatlarni tezkor va sifatli taqdim etish imkonini yaratib, iste'molchilarga qulaylik yaratadi va mamlakat ichki bozori sifatini sezilarli darajada oshiradi.

Moliyaviy institutlar ham savdo xizmatlarining rivojlanishida bevosita hissa qo'shadi. Bank kreditlari, investitsiya jamg'armalari va moliyaviy resurslarning samarali taqsimlanishi yangi tarmoqlar va startap loyihalarini qo'llab-quvvatlash orqali xizmatlar hajmini kengaytiradi va innovatsion yechimlarni amalga oshirishga imkon yaratadi [7]. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, moliyaviy xizmatlar sektori o'sish sur'ati 13,2 %ni tashkil etib, bu savdo xizmatlarining raqobatbardoshligini oshirish va milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Shuningdek, institutsional va moliyaviy mexanizmlarning sinergiyasi savdo xizmatlari sektorining global bozor bilan integratsiyasini kuchaytiradi, ichki bozorni rivojlantiradi va innovatsion yechimlarni tatbiq etish imkonini beradi. Ushbu mexanizmlar orqali mamlakat ichki va tashqi talabni samarali qondirishi, raqobatbardosh mahsulot va xizmatlarni taklif qilishi, shuningdek, xizmatlar sohasida barqaror va uzluksiz iqtisodiy o'sishni ta'minlashi mumkin [8]. Shu tariqa, institutsional va moliyaviy mexanizmlar birgalikda savdo xizmatlarining iqtisodiy ahamiyatini oshirish, xizmat sifatini yaxshilash va milliy iqtisodiy strategiyalarni amalga oshirishda strategik rolni egallaydi.

Asosiy natijalar. 2025 yil yanvar holatiga ko'ra, O'zbekiston xizmatlar sektori 64 784,6 mlrd UZS hajmga ega bo'lib, yillik o'sish sur'ati 11,4 %ni tashkil etdi. Shu jumladan, savdo xizmatlari 10 295,2 mlrd UZS hajm bilan 10,2 % o'sish ko'rsatdi. Bu ko'rsatkichlar savdo xizmatlarining ichki talabni qondirish, ish o'rinlarini yaratish va milliy daromadni oshirishdagi strategik ahamiyatini tasdiqlaydi.

2020-2024 yillarda eksport va import xizmatlari hajmlari sezilarli o'sdi: eksport 1 697 million USDdan 6 524 million USDga, import 3 562 million USDdan 10 428 million USDga yetdi. Bu savdo xizmatlarining global integratsiyaga kirishini, ichki bozorning kengayishini va iqtisodiy salohiyatning ortishini ko'rsatadi.

Savdo xizmatlarini rivojlantirishda institutsional mexanizmlar va raqamli transformatsiya siyosati muhim rol o'ynaydi. Qonunchilik bazasi, strategiyalar va onlayn platformalar xizmat sifatini oshiradi, bozor infratuzilmasini mustahkamlaydi va iste'molchilar uchun qulaylik yaratadi. Moliyaviy institutlar esa bank kreditlari, investitsiya jamg'armalari va moliyaviy resurslar orqali sektorning kengayishiga, innovatsion loyihalarining amalga oshirishiga hissa qo'shadi; moliyaviy xizmatlar sektori 13,2 % o'sish sur'atini ko'rsatadi. Natijada, institutsional va moliyaviy mexanizmlarning sinergiyasi savdo xizmatlarining iqtisodiy ahamiyatini oshirish, xizmat sifatini yaxshilash va milliy iqtisodiy strategiyalarni amalga oshirishda asosiy strategik vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Xulosa va takliflar. So'nggi 10 yilda savdo xizmatlarining iqtisodiy ahamiyati sezilarli oshib, xizmatlar sektori O'zbekiston iqtisodiyotida asosiy drayverga aylangan. Savdo xizmatlarining o'sishi yalpi ichki mahsulotni oshirish, ish o'rinlari yaratish va milliy daromadni ko'paytirishga xizmat qiladi. Institutsional mexanizmlar - qonunlar, reglamentlar va raqamli transformatsiya - samaradorlik va raqobatni kuchaytirsa, moliyaviy mexanizmlar bank kreditlari, investitsiyalar va davlat byudjeti orqali rivojlanishni tezlashtiradi. Global integratsiya sharoitida eksport va import xizmatlari ortib, mamlakatning xalqaro standartlarga moslashuvi yaxshilanmoqda.

Takliflar sifatida normativ-huquqiy bazani mustahkamlash, moliyaviy qo'llab-quvvatlashni kengaytirish, innovatsion yechimlar va texnologiyalarni joriy etish, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish hamda xizmatlar sektorini doimiy monitoring qilish tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR

1. Hoekman, B. & Mattoo, A. (2008). Services Trade and Growth. Policy Research Working Paper 4461. World Bank, Washington, D.C. - xizmatlar savdosining iqtisodiy o'sishga ta'siri va ochiqlik siyosatining roli tahlil qilingan.
2. World Trade Organization & World Bank. (2023). Trade in Services for Development. - xizmatlar savdosi va uni rivojlantirishga oid strategiyalar, global tendensiyalar va mehnat bozoridagi rol haqida hisobot.
3. International Monetary Fund. (2003). A Manual on Statistics of International Trade in Services. IMF, USA. - xizmatlar savdosi statistikasini yig'ish va xalqaro taqqoslash metodologiyasi bo'yicha qo'llanma.
4. Artikov, Z. (2025). "Savdo xizmatlarini rivojlantirishning strategik yo'nalishlari," Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil (vol. 3, iss. 4, pp. 23-29). - savdo xizmatlari samaradorligi va strategik yo'nalishlari bo'yicha ilmiy maqola.
5. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi (2025). Xizmatlar sohasi bo'yicha rasmiy statistik ma'lumotlar (Savdo xizmatlari, transport, moliyaviy xizmatlar, IT va aloqa va boshqalar). - xizmatlar sektori va savdo xizmatlari ko'rsatkichlari statistik ma'lumotlari.
6. Virmani, A. (2005). "Trade in Services: A Review," Director, ICRIER, Delhi - global xizmatlar savdosi bo'yicha nazariy va empirik tadqiqotlar sharhi.
7. Lisbinski, F.C. (2024). "Institutions and Financial Development," Emerald Publishing Journal of Economic Studies, 25(2), pp. 347-370. - institutlar sifati va moliyaviy rivojlanishning o'zaro aloqasi va ta'siri bo'yicha ilmiy maqola.
8. Hoekman, B. (2012). "Services Trade and Growth," International Journal of Services Technology and Management. - xizmatlar savdosining samaradorligi va iqtisodiy o'sishga ta'siri bo'yicha keng qamrovli tahlil.

Annotatsiya: Maqolada O'zbekiston xizmatlar sektorida savdo xizmatlarining rivojlanish tendensiyalari, iqtisodiy ahamiyati hamda institutsional va moliyaviy mexanizmlarning roli tahlil qilinadi. 2025 yil yanvar holatiga xizmatlar sektori hajmi 64 784,6 mlrd UZS, savdo xizmatlari 10 295,2 mlrd UZSni tashkil etib, mos ravishda 11,4 % va 10,2 % o'sish ko'rsatgan. Ushbu mexanizmlar xizmat sifatini oshirish va global bozor bilan integratsiyani kuchaytirishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: xizmatlar sektori, iqtisodiy o'sish, institutsional mexanizmlar, moliyaviy mexanizmlar.

Rezyume: В статье анализируются тенденции развития торговых услуг в Узбекистане и роль институциональных и финансовых механизмов. По состоянию на январь 2025 года общий объем сектора услуг составил 64 784,6 млрд UZS, торговые услуги - 10 295,2 млрд UZS, с ростом 11,4 % и 10,2 %. Эти механизмы повышают качество услуг и интеграцию с глобальным рынком.

Ключевые слова: сектор услуг, экономический рост, институциональные механизмы, финансовые механизмы.

Summary: The article analyzes the development of trade services in Uzbekistan and the role of institutional and financial mechanisms. As of January 2025, the service sector reached 64,784.6 billion UZS, trade services 10,295.2 billion UZS, with growth of 11.4 % and 10.2 %, respectively. These mechanisms are crucial for improving service quality and global market integration.

Keywords: service sector, economic growth, institutional mechanisms, financial mechanisms.